

6. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 216 с.
7. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа; 1976. – 127 с.
8. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособ. / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
9. Клестер А. М. Пути формирования и функционирование терминологии инженерной психологии в немецком языке : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / А. М. Клестер ; Омский гос. техн. ун-т. – Омск, 2006. – 23 с.
10. Куделько З. Б. Англійська терміносистема ринкових взаємин: синтагматичні та парадигматичні особливості : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Куделько З. Б. – Чернівці, 2003. – 243 с.
11. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика : Введение / Лайонз Дж.. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400с.
12. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания / Э. М. Медникова Значение слова и методы его описания. – М. : Высшая школа, 1974. – 70 с.
13. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании : спецкурс по общей и английской лексикологии / М. В. Никитин. – Владимир, 1974. – 222 с.
14. Олещенко Ю. Р. Російська термінологія матеріалознавства: когнітивний та системно-функціональний аспекти вивчення : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю. Р. Олещенко. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
16. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики. – М. : Высшая школа, 1968. – 201 с.
17. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 1985. – 171 с.
18. Султанова А. П. Системность лексики на примере лексико-семантической группы глаголов разрушения в русском языке / А. П. Султанова // Вестник СамГУ. – Самара : Самар. ун-т, 2008. – № 5/2 (64). – С. 129–136.
19. Тарасова В. В. Семантичне поле «Засоби пересування» в сучасній англійській, німецькій, російській та українській мовах : монографія / Тарасова В. В. – К. : ТзОВ «SprintPrint», 2010. – 255 с.
20. Тарасова Е. В. Языковое поле как единица дидактической типологии / Е. В. Тарасова. – К. : УМК ВО, 1991. – 109 с.
21. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
22. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
23. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний довідник / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 335 с.
24. Cruse A. A Glossary of Semantics and Pragmatics / Cruse A. A. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 198 p.
25. Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health. – Seventh Edition, 2005. – 2262 p.
26. Kovács F. Linguistic Structures and Linguistic Laws / Kovács F. — Budapest : Akadémiai Kiado, 1971. — 398 p.
27. Mosby's Medical Dictionary 2009. – 1998 p.
28. Oxford Dictionary of Psychology / [ed. by Andrew M. Colman]. — New York : Oxford University Press. — 896 p.

УДК: 811.24' 02'38

Загайська Г.М. (Чернівці)

ОДИ ГОРАЦІЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Проаналізовано інтерпретацію од Горация Г. Сковородою, переспіви П. Гулака-Артемовського, а також переклади І.Франка, А.Содомори та інших.

Ключові слова: Гораций, ода, інтерпретація, переспіви, естетика, поетичний образ.

Анализируются интерпретации од Горация Григория Сковороды, перепевы П.Гулака-Артемовского, а также переводы И.Франко, А.Содоморы и других.

Ключевые слова: Гораций, ода, интерпретация, перепев, эстетика, поэтический образ.

The article presents the analysis of Horace's Odes interpretations by G. Skovoroda's and adaptations of the Odes by P. Hulak-Artemovskii. Also, the Odes translations made by I. Franko and A. Sodomora are studied.

Key words: Horace, ode, adaptation, interpretation, aesthetics, poetical image.

Творчість Горация (65 – 8 рр. до н.е) – одного з найвизначніших поетів стародавнього Риму – має вагомое значення як для європейської літератури загалом, так і для української зокрема. Важливим аспектом є дослідження перекладів од Горация, здійснених українською мовою, адже інтерес до творчості поета

зберігався в Україні протягом століть, і на сучасному етапі це залишається актуальним завданням вітчизняної науки.

Значний внесок у дослідження творчої спадщини поета зроблено відомим українським науковцем, письменником і перекладачем Андрієм Содоморою [1; 8].

Однак, незважаючи на певні здобутки у дослідженні Горация, актуальність проблематики не вичерпана. **Метою** нашої статті є дослідження перекладів од поета українською мовою. Окреслена мета передбачає виконання таких завдань: 1) розглянути інтерпретації, переспіви од Горация як початковий етап рецепції його творчості в Україні; 2) проаналізувати переклади од Горация, зроблені І. Франком, А. Содоморою та ін., з погляду відтворення особливостей стилю поета.

Твори Горация стають відомими в Україні на межі XV–XVI століть. Велика заслуга у вивченні творчої спадщини Горация належить першому українському гуманістичному поетові Павлові Русину із Кросна (помер у 1517 р.) [3, с. 186]. Горация читали у братських школах, зокрема у Львівській ставропігійській школі та Києво-Могилянській академії [2, с. 157]. Трактат Горация “Про поетичне мистецтво” поряд з Аристотелевою “Поетикою” ліг в основу цілої низки давніх українських поетик [8, с. 39]. Ф. Прокопович закликав у “Поетиці” наслідувати римських авторів у різних жанрах, у ліриці – лише Горация [6, с. 40].

Шукаючи шляхи розвитку національної літератури, кожна генерація українських письменників по своєму розуміла завдання перекладу. Великим шанувальником і знавцем поезії Горация був Григорій Сковорода, якого здавна називали “українським Горациєм”. Оди “римського пророка Горатія”, як свідчить сам Сковорода, він перетлумачував “малоросійським діалектом” [7, с. 42]. Гораций не випадково був для українського поета-філософа “пророком”. Сковороді був близький епікуреїзм Горация, сатирична спрямованість, а також моралізаторські тенденції поезії Горация: задоволення малим, прагнення спокою, що давав свободу і внутрішню незалежність, засудження користолюбства і жадоби.

Ось як формулює своє розуміння “малого” Г.Сковорода у 12-й пісні:

Ничего я не желатель, кром□□ хл□ба да воды,

Нищета ми□ есть приятель – давно мы с ней сваты [7, с. 43].

Привертає увагу 10-та пісня “Сада божественных п□есней” “Всякому городу нрав і права”. Румунська дослідниця Магдалена Ласло-Куцок переконливо довела, що пісня є інтерпретацією 1-ї оди першої книги Горация “Maecenas atavis edite regibus” (“Славний онук Меченат”), написаної на тему марності людських зусиль перед обличчям смерті [7, с. 45]. Сковорода звертається до Горация і в інших піснях “Сада”. 22-а ода 1 книги Горация “Integer vitae scelerisque purus” (“Хто душею чистий і не злий в житті”) лягла в основу 20-ї пісні Сковороди, яка починається словами: “Кто сердцем чист и душою...” У ряді віршів чітко простежується концепція Горация про швидкоплинність людського життя. Наприклад, у 23-й пісні поет закликає не марнувати “житни время”.

Український письменник і філософ не перекладав творів Горация, а інтерпретував їх або адаптував для свого читача. Намагався при цьому відтворити метричну структуру Горациєвих од, зокрема, передаючи сапфічну строфу 11-складовим силабічним віршем.

Петро Гулак-Артемівський (1790 – 1865 рр.) переробив шість од Горация, давши їм спільний заголовок “Гараськові оди” 1,11; 1,23; 1,31; 1,34; II,9 і II,14 [3, с. 232]. Більшості Гулакових переспівів та переробок Горация притаманна цілковита українізація першотвору з елементами пародіювання, спрощення поетичних образів та ідей. Письменник орієнтує читача на події й уподобання свого часу, адресуючи до певного кола осіб свого середовища – “До Пархома 1”, “До Пархома 11”, “До Охріма”, “До Грицька”, “До Терешка”, “До Любки”. На приклад:

Пархоме! в щасті не брикай,

В нудзі – притьмом не лїзь до неба,

Людей питай, свій розум май,

Як не мудруй, а вмерти треба, -

Чи коротаєш вік в журбі,

Чи то за поставцем горілки

В шинку нарізують тобі

Цимбали, кобзи і сопілки [4, с. 71].

Гораций адресує свою оду Делію, радить йому зберігати рівновагу духу (aequam mentem servare) і знаходить філософічний спокій у радощах і в розпачі. Тон оригіналу високий і поважний. У Гулака-Артемівського – буденний український колорит (замість фалернського вина – поставець горілки), український пейзаж, перейменування латинських назв на українські. На той час були сильними бурлескно-трагедійні традиції в українській літературі, тому переклади Гулака-Артемівського слід розглядати в контексті естетичних смаків епохи.

І. Франко започаткував новий етап розвитку перекладацької справи в Україні. Він перший, хто порвав з попередньою традицією, хоч не повністю звільнився від неї [8, с. 36]. Поет, який не раз звертав увагу на необхідність серйозного ставлення до форми першотвору, відмовився від римованого вірша. Він, хоча і не наслідує розмірів оригіналу, але створює для них такі українські відповідники, які дають читачеві можливість відчувати багатство ритмічних форм оригіналу.

У великій перекладацькій спадщині І. Франка твори Горация займають скромне місце. Це три оди з першої книги од – “До корабля”, “До Арістія Фуска”, “До Аполлона”. Ода “До корабля” побудована на алегорії: корабель, який переніс тяжкі випробування в морі, знову пускається у плавання – це образ республіки, знесиленої війнами, яка стоїть на порозі катастрофи. У перекладі І. Франка ця алегорія простежується в кожній деталі. З першого ж слова читача охоплює настрій тривоги, неспокою і турботи за долю необачного корабля. Для досягнення ефекту перекладач застосовує короткі питальні й окличні речення, вигуки:

*O navis referent in mare te novi
Fluctus! O quid agis fortiter occupa
Portum! Nonne vides ut
Nudum remigio latus* [11, С.І.14].
*Судно! Чи знов нові вітри на море
Тебе несуть? Що чиниш? О, засядь
В пристані кріпко! Чи ж не бачиш,
Що без весел боки твої* [9, с. 394].

Небезпека, від якої ліричний герой застерігає корабель, підсилюється у перекладі слуховим образом – характерна особливість поезії Горация. Словосполучення *тріщать жердки вітрил* містить алітерацію - т, р, д, яка передає нагнітання близької катастрофи. Анафорі у перекладі відповідає повторення слів *не маєш*, що зміцнює впевненість читача у невідворотності тяжких наслідків. Важливу стилістичну функцію виконує метафора *лісів вродлива краса*, якої в оригіналі, по суті, немає. Поряд з негативно забарвленими одиницями – *грізніший, тривожний, тяжкий* – вона здається недоречною, навіть легковажною, як і намагання корабля похвалитися своїм славним іменем і родом у той час, як йому загрожує небезпека. Завершує твір звертання “Судно!”, в якому звучить докір за непослух. Та про те, що йде він від великої любові, пройнятий живою тривоною, підтверджує образ – протиставлення: “Недавно, болю мій тривожний, тепер тяжка турбото й туго”, який в оригіналі звучить так : *puper sollicitumquae mihi taedium, nunc desiderium curaque non levis.*

Отже, алегоричний зміст образу корабля перекладач зберігає і в деталях, вбачаючи в цьому шлях до точного відтворення авторського задуму. І.Франко дбав не лише про точну передачу слів, окремих стилістичних фігур, а й про цілісний образ твору, якому підпорядкована вся композиція, образна система.

Настрій філософського задуму, ненав’язливого моралізування майстерно відтворює І.Франко в оді “До Арістія Фуска”. Досягає він цього максимально точним відтворенням складних речень з низкою однорідних членів, що підкреслює вільний плин, багатомірність філософської думки.

Сентенція, яку Гораций висловлює вже у першій строфі про те, що людина з чистим сумлінням може не боятися нікого, передається формою “хто..., той...” і набуває ще більше переконливості:

*Integer vitae scelerisque purus
Non eget Maurius iaculis neque arcu
Nec venenatis gravida sagittis* [11, С.І.22]
*Хто серцем щирий, чистий від провини,
Не треба тому маврських стріл, ні лука...* [9, с. 394].

Уважно ставиться перекладач і до іншого стилістичного прийому Горация – синтаксичного паралелізму, який створює ефект розважливої, неквапливої бесіди:

*Чи йти він хоче по палючих Сіртах,
Чи по Кавказу негостинних дебрях
Чи по країнах, що Гідасп казочний
Їх обливає* [9, с. 395].

Важливе стилістичне навантаження, на думку І.Франка, несуть епітети. Поет, що співає про Лялягу, у нього – безжурний, край – спраглий, сміх – солодкий, речі – милі. Зворот *Latus mundi nebulae malusque Yuppiter* Франко передає шляхом нанизування простих і розгорнутих епітетів – *край глухий, сльотою злою битий, мглами повитий*. Оксюморон *arida nutritrix* – суха годувальниця, який непросто передати українською мовою з таким самим лаконізмом, І.Франко зберігає, вдаючись до описової конструкції: *спраглий край, що то плекає льви ненажерні*.

Отже, оди Горация – символ поетового безсмертя – в перекладах І. Франка не втрачають ліризму, філософської задумливості, афористичності. Він завжди прагнув якомога точніше передати поетичні образи оригіналу, зберегти своєрідність творчої манери Горация.

Франкові переклади од Горация стали справжнім надбанням українського перекладацького мистецтва, новим великим кроком на шляху до освоєння багатогранної спадщини римського поета.

У 1901 році побачили світ 22 вибрані оди Горация в перекладі В. Щурата. Вони призначалися для школи. У своїх перекладах Василь Щурат намагається донести до читача ритмічну будову строф, прагне якнайточніше відтворити зміст і форму оригіналу. Але, як справедливо зазначає відомий дослідник А. Содомора, на тодішньому рівні перекладацького мистецтва В.Щурат ще не усвідомлював, що іншомовний твір повинен народитися знову в органічній єдності змісту і форми, а не копіюватися. Щоб зберегти цю єдність і якомога більше наблизитися до оригіналу, перекладач змушений формально віддалятися від тексту дослівності, йти на певні втрати, вміло їх компенсуючи [10, с. 37].

Слід згадати переклади і переспіви Тараса Франка. У своїх трьох збірках він переклав і переспівав майже 30 од. Поет не дотримується розмірів оригіналу. В цілому це змодернізовані переклади. У їх мові багато діалектизмів.

Важливою віхою в освоєнні творчої спадщини Горация були переклади поета-неокласика Миколи Зерова. Але у роботі над Горацієвими одами Микола Зеров надає перевагу традиціям римованого перекладу, не характерним для античної лірики.

Є переклади окремих творів Горация у А. Білецького, М. Білика, Г. Кочура, Б. Тена. Але лише завдяки наполегливій праці А. Содомори перекладені всі чотири книги од Горация. А. Содомора відтворює всю різноманітність віршових розмірів поета. В його перекладі блискуче зазвучала українською мовою асклепіадова строфа в її п’яти виглядах, алкеєва строфа, сапфічна строфа в обох її варіантах, архілохова строфа, гіпонактова. Відтворюючи оди Горация, перекладач намагається перш за все бути максимально точним. Ні, не

в буквальному розумінні. Внутрішня точність, влучність думки і настрою, відповідність поетичної манери для перекладача найважливіші. Прикладом можуть служити вже перші рядки 11-ї оди 1-ї книги “До Левконої”:

*Ти не звідуй про те,
Де нам межу доля накреслила,
Левконоє, того – й знати не слід,
Й числа їхні облиш. Краще стократ - брати, що суджено.*

Тут не лише точно віддано зміст, але й збережено той філософсько-розважливий настрій, з яким поет висловлює своє розуміння суті життя. Досягнуто цього завдяки збереженню розміру – асклепіадового більшого вірша, який своїм ритмом утворює звуковий образ моря. Горацієві поради якнайменше покладатися на майбутнє, сповна використовувати сьогоднішній день читач сприймає мовби на фоні шуму морських хвиль, які уособлюють неблаганний плін часу.

Горацій неодноразово підкреслював спорідненість поезії і живопису. Саме йому належить вислів “ Поезія – це картина”. Оди поета – найкраще підтвердження тому. У них знаходимо чарівні пейзажні замальовки, що переплітаються з роздумами поета про вічне оновлення природи й минулість людського життя. Яскравим прикладом може бути перлина Горацієвої лірики – 7-ма ода 4-ї книги “До Манлія Торквата”, напрочуд вдало відтворена українською мовою А. Содоморою:

*Білі вже збігли сніги
На луги повертається зелень
Знов кучерявиться гай.
В красній обнові земля , і знову спадаючи, води
В'ються в своїх берегах.*

Перекладач постійно намагається зберегти образність поетичного стилю Горація, численні фігури і тропи, без яких ця поезія втратила б своє оригінальне звучання. Отже, переклади од Горація Андрієм Содоморою – це новий етап освоєння поетичної спадщини співця античного Риму.

Горацій був і залишається взірцем поетичної майстерності, високих мистецьких орієнтирів, втіленням високого призначення поета у суспільстві. Його творчість буде предметом зацікавлення ще для багатьох поколінь українських перекладачів.

Список література

1. Горацій Квінт Флакк. Твори (переклад, передмова і примітки А Содомори) / Квінт Горацій Флакк. – К. : Дніпро, 1982. – 254 с.
2. Ісаєвич Я.І. Братства та їх роль у розвитку української культури 16–18 ст. / Я. І. Ісаєвич. – К. : Наукова думка, 1966. – 252 с.
3. Історія української літератури: у 8 т. – К. : Наукова думка, 1968.
4. Корж Н.Г. Переклади творів Горація на Україні (18-19 ст.) / Н.Г. Корж // Іноземна філологія: Респ. міжвід. наук. зб. – Львів : Вища школа, 1970. Вип.20. – С.68 –73 .
5. Ласло-Куцок М. Велика традиція. Українська класична література в порівняльному висвітленні / М.Ласло-Куцок. – Бухарест, 1979. – С. 38 – 60.
6. Сивокінь Г.М. Давні українські поетики / Г.М Сивокінь. – Харків : Вид – во Харків. ун – ту, 1960. – 232 с.
7. Сковорода Г. Твори: в 2 т. / Г. Сковорода. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – Т.2. – 479 с.
8. Содомора А.О. Сапфічна строфа в українських перекладах Горацієвих од/ А.О. Содомора // Іноземна філологія : Респ. міжвід. наук. зб. – Львів : Вища школа, 1974. Вип.12. – С. 34 – 40.
9. Франко І. Зібрання творів, у 50–т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 9. – 526 с.
10. Щурат В. Вибрані оди Горація / В. Щурат. – Перемишль, 1901. – 30 с.
11. Horatii Flacci Q. Carmina / Q.F.Horatius [ed.Mueller]. – Wien : Editio stereotypa minor, 1930. – 363 S.

81'25(075)

Іващенко В. Л., Яценко Н. О. (Київ)

УКРАЇНСЬКЕ ПЕРЕКЛАДНЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО НА ТЛІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ДОСВІДУ

Здійснено спробу проаналізувати основні напрями теоретичних досліджень в українському перекладному термінознавстві на тлі слов'янського досвіду. Систематизовано фундаментальні дослідження слов'янських термінологів за парадигмальним, крос-парадигмальним та крос-дисциплінарним напрямками. Розпрацьовано визначення перекладного термінознавства.

Ключові слова: українське, слов'янське, перекладне термінознавство; парадигмальний, крос-парадигмальний, крос-дисциплінарний напрями.

Предпринята попытка анализа основных направлений теоретических исследований в украинском переводном терминоведении на фоне славянского опыта. Систематизированы фундаментальные